

Etnicitat, nació, Estat i projecte europeu sobre macroestructures, identitats i desconstruccions

Andrés PIQUERAS INFANTE
Universitat Jaume I
Antropologia Social

1. Identitats col·lectives. Els trets ètnics, nacionals i estatals

Les identitats col·lectives esdevenen de, i són en si mateixes, processos de construcció social realitzats al si dels diferents grups o col·lectius humans, i afecten, encara que en diferents graus, aquelles persones que per autoinclusió o heteroinclusió, els integren. De manera que els elements, trets, característiques, estereotips o delimitacions en què es basa la seua construcció-definició tendeixen a ser acceptats —val a dir, consensuats— com a *objectius* pels membres del propi grup.

En altres paraules: les proposicions de qualsevol identitat col·lectiva sobre el «ser intrínsec» del nosaltres tendeixen a *objectivar-se* de portes endins, en la mesura en què són acceptades com a *vertaderes*, ço és, *naturals*, i per consegüent inqüestionables¹. Tenen, així mateix, delimitacions i definicions estereotipades sobre *els altres* (els exogrups), enfront dels quals s'estableixen les diferències i es distingeix i defineix l'endogrup. Això es correspon al mateix temps, amb certes concepcions i definicions objectivades sobre l'endogrup per part dels exogrups².

Entre les construccions identitàries de major abast adscriptiu en el nostre sistema-món³ actual, hi ha les ètniques, les nacionals i/o les estatals, tant per la seua globalitat i extensió planetària, com per la intensitat dels alineaments que susciten. D'aquestes, sembla que són les ètniques les que ocupen un

¹ Per a nosaltres, tanmateix, que aquests trets siguin *objectius*, en la mesura que són *marcadors* grupals (com per exemple, determinades formes d'organitzar la producció i la distribució de bens, la llengua, les maneres de vestir o de dur a terme elaboracions supraestructurals de creences, les formes de ballar o de celebrar festes, etc.), no vol dir que vinguen *donats* o siguin *essencials* als diferents grups humans, i per tant invariants i invariables en el seu existir.

² La identitat de qualsevol col·lectiu es contrueix de manera dialèctica, en retroalimentació amb la qual li atribueixen altres grups, respecte als quals es diferencia i *és diferenciat*.

³ Segons l'expressió de Wallerstein (1987). Per a ell el nostre món està cada vegada més configurat com un sol sistema, els continguts i les orientacions teleològiques del qual pertanyen al mode de producció capitalista.

substrat més elemental, per la qual cosa potser són també les més difícils de relativitzar. I pel que es veu, no sols de relativitzar, sinó de concretar teòricament també, si atenem els elements introduïts en les seues nombroses i dispars conceptualitzacions. Sol al·ludir-se en la seua definició a les variables d'ascendència-parentiu, similitud cultural, llengua, *raça*, costums, religió i algunes més. Això vol dir que es conceben intercalats de forma contínua factors i arguments de sang i de cultura.

Des de les aproximacions més rigoroses al tema s'ha completat la descripció del concepte *ètnic* mitjançant les referències a unes «mateixes formes de treball», un «semblant nivell tecnoeconòmic» i altres de similar significat. Tots aquests factors solen aduir-se en companyia d'un element considerat com a «definitiu» segons bona part de les interpretacions sobre això, com és l'«autoconsciència» de constituir tal grup ètnic. Amb aquest concepte es pretèn remarcar la noció d'autoidentitat⁴.

Per la meua banda, d'entre les moltes proposicions teòriques que podrien comprendre i reconciliar tots aquests termes, entenc que una de les més completes és aquella que defineix el grup ètnic com un col·lectiu humà els components del qual presenten, després de determinats processos de construcció identitària, consciència de distintivitat cultural, resulta *autosuficient*⁵ materialment i es reconeix provinent i reproductor de si mateix.

El procés de construcció identitària en els grups ètnics rep el nom d'etnificació. Aquest procés comporta l'elaboració de formes culturals comunes, i la transmissió d'un fort i durador sentiment d'identitat compartida; cosa que ens diu, en definitiva, que es tracta d'un fet ideològic-polític.

La formació dels grups ètnics pot haver començat amb la sedentarització humana, la producció agrària i uns determinats patrons residencials que van anar donant origen a localismes distintius i a forts llaços de lleialtat propis de comunitats bolcades sobre si mateixes, amb molt escassa interacció externa. El mateix esdevenidor social o històric, com també els drames de la vida quotidiana, la sensació de territorialitat estable, la «pervivència *in situ*» de (la continuïtat amb) els avantpassats, la religió organitzada, la guerra i fins i tot les pròpies migracions conjunturals, van contribuir a concedir a aquells localismes i llaços una cohesió i un caràcter perdurable, com poques identitats

⁴ Com si aqueixa autoconsciència o autoidentitat no fos producte, alhora, d'un elaborat procés de socialització col·lectiva. Al meu parer, explicar la identitat per la autoidentitat, sense observar les relacions i els processos que fan també possible a aquesta última, és merament una tautologia.

⁵ Terme que pretèn indicar que aqueixes col·lectivitats humanes tenen una completa divisió social del treball en si mateixes. Ho utilitze ací de forma aclaridora, ja que a ningú se li escapa que el concepte d'*autosuficiència* està profundament qüestionat en l'actualitat del nostre món.

podrien haver aconseguit⁶.

Aquestes formacions ètniques, almenys per al cas europeu, com sosté Mira (1991), van tancar el seu cicle possibilista al mateix temps que declinava l'alta edat mitjana, època en què a Europa acaben els grans desplaçaments de població, els mestissatges i les posteriors estabilitzacions. A poc a poc els «pobles» (*ethnos*) resultants es van consolidant entorn de demarcacions geogràfico-culturals i administratives de diferents traduccions polítiques. Fins que amb l'era capitalista, i l'adveniment del «món modern» i industrial, s'estenen de manera gradual pel vell continent les formacions sòcio-polítiques i territorials de caràcter estatal; és a dir, s'entra en una fase d'hegemonització i predomini de la forma Estat.

Els distints grups ètnics constituïts aleshores van haver d'adaptar-se a les noves circumstàncies, tant per a prevaler sobre altres grups de la mateixa índole —o per annexionar-se'ls— com per a resistir o garantir-se la pròpia supervivència com a tals. Això implica, al capdavant, que es van haver de convertir en nacions, les formes més inclusives i globals d'aquesta nova era.

Seguim, així, un plantejament teòric que està proposant la nació com un grup ètnic que, generalment en concomitància amb el desenvolupament del sistema capitalista, s'ha fet més complex socialment i urbanament, alhora que s'ha polititzat cap a la consecució d'un autogovern o Estat: buscant una correspondència i projecció en el pla sòcio-polític i territorial.

La nació, des d'aquesta perspectiva, no pot entendre's més que com una elaboració social de doble complexitat, que implica: a) l'acceptació de l'homogeneïtat per part d'una determinada població, entorn d'uns certs caràcters «físics» i culturals; b) la traducció d'aquesta homogeneïtat global en un projecte polític que busca concordar la identitat com a poble (-ètnia) amb la sobirania política, avui representada per la forma Estat (generalment independent, però ocasionalment pot traduir-se també mitjançant l'expressió autonòmica i la federal o confederal)⁷.

Actualment, tanmateix, l'absoluta majoria dels Estats estan integrats per més d'un grup ètnic i fins i tot nacional. S'esdevé, però, que segons assoleixen hegemonia universal, els Estats susciten dinàmiques tendents a imprimir al concepte *nació* un sentit diferent a l'examinat ací. L'Estat incideix perquè

⁶ Sobre tots aquests processos de formació ètnica, els seus possibles trets distintius, com també els seus factors motrius, poques lectures tan suggeridores i completes com la de Smith (1991). També és molt important la seua al·lusió als elements *subjectius impulsors*, com aquells que vertebraren la religió comunal (sacerdots, escriptors, etc.), únics amb capacitat per plasmar i difondre elaborades tals manifestacions identitàries.

⁷ No hem de creure, però, que aquest és un fenomen universal o indefectible; al contrari, com profusament explica Gellner (1988), sols una minoria de grups ètnics assoleix la fase nacional.

s'identifique com a nació tota la població compresa entre les seues fronteres territorials, inclosos aquells grups ètnics que no aconseguiren el propi àmbit polític-territorial; és a dir, intenta també, a la seua manera, *convéncer* que tota la població inclosa en els seus límits prové o resulta d'una sola col·lectivitat ètnica. Això exigeix una dilució de les primigènies diferències ètniques reals, i la consecució d'una única població estatalitzada. Com a resultat de tot això, ens trobem que, en general, un determinat grup ètnic s'erigeix en dominant i alhora configurador de l'Estat en cada cas.

Per això l'Estat (encara pot considerar-se també aquell grup ètnic dominant, mitjançant el seu control estatal⁸) s'aplica a la tasca d'homogeneïtzar el total de població entorn d'uns determinats paràmetres, trets, característiques i elaboracions culturals (una sola història, territori, llengua, credo, etc.), en un intent de *reetnificar* les distintes poblacions contingudes. D'aquesta manera, la pròpia existència de l'Estat estaria «justificada» per la condició nacional (d'una sola nació) de totes aquelles comunitats *reetnificades* al seu interior.

Es tractaria, doncs, d'un procés de «nacionalització», únicament que a partir d'una dinàmica inversa a l'anteriorment plantejada. Aquesta dinàmica travessa tres moments, que es corresponen amb altres tantes pretensions de l'Estat:

1r Homogeneïtzar-*reetnificar* tota la població compresa al seu territori.

2n Convertir-la en nació: com si fos un sol fet cultural (*Nació*, així, es transforma en el conjunt dels individus que estan sota el control-administració).

3r Erigir-se ell mateix (l'Estat), per tant, en la seua resolució política «natural».

Enfrontem aleshores un *nacionalisme d'Estat*, en què la *nació* resulta d'un procés d'*estatalització* de la població⁹. Procés que ha tingut relativament èxit a Europa (fins al punt que s'ha arribat a fer assimilables els conceptes d'Estat i nació), gràcies a les relativament altes prerrogatives democràtiques de les diferents ciutadanes estatals, i als avantatges administrativo-assistencials i de serveis que oferia la proliferació d'un Estat que progressivament es

⁸ És clar que, encara que en el text no s'indique per motius d'espai, no podem deixar d'introduir ací un factor de *classe*, com també de distintes segmentacions intraètniques i intraestatals, en el protagonisme d'aquest procés. Altrament estaríem considerant l'Estat —o el grup ètnic— com a un *ens* dotat de vida pròpia, perfectament coherent.

⁹ Passa que sota el criteri d'un desenvolupament polític comú, l'ètnia-nació dominant, que s'imposa a poc a poc com a *poble estatal** (Ambrosius i Hubbard, 1992:104-107), reclama l'assimilació de la resta de les ètnies que viuen dins de la unitat estatal. Estat i ètnia dominants treballen conjuntament en l'*elaboració* d'una sola nació. De fet, en termes de llarga durada, poden arribar a aconseguir-la. Encara que també, pel que estan demostrant els Estats fins ara amb més èxit en aquest procés (França o Itàlia, per exemple), sembla una forma nacional més inestable que l'anterior.

transformava en «social», o del «benestar». Tot i que probablement, com sostenen alguns autors, Rodríguez Balibar (1992) i Ugarte (1991), caldria considerar-lo millor *Estat nacional-social*, ja que els seus serveis, control i administració es destinen exclusivament als «seus nacionals».

Davant d'això les nacions-ètniques subsistents han de respondre tornant precisament sobre els seus fonaments ètnics «distintius», elaborant alhora una reetnificació, sovint denominada normalització, d'allò que consideren «la seua» població. D'aquesta manera, processos de normalització-conscienciació nacional s'inicien per tot arreu, des de les estructures de poder polític i/o social pròpies, i d'acord amb l'esforç ideacional de les intel·lectualitats autòctones¹⁰.

Aquesta recurrència a unes preteses «arrels comunes», i el centrament sobre els «pilars» culturals, en un món amb processos de treball, ritmes de vida, patrons residencials, hàbits, etc. cada vegada s'homogeneïtzen més, comporta els perills de:

- a) Reificació supraestructural de la Identitat Cultural i/o d'Ascendència, per la qual cosa aquestes es converteixen en les màximes raons autojustificatives¹¹.
- b) Supeditació dels trets individuals a aqueix «ens col·lectiu» resultant¹².
- c) Delimitació radical d'un nosaltres-ells, o un nosaltres-vosaltres.

Els dos últims punts resulten més amenaçadors quan es considera que freqüentment, com he argumentat en un altre lloc (Piqueras, 1992), les raons ètniques (o nacionals) més *profundes*, encara que sovint no explícites —amb més raó en una societat europea creixentment homogeneïtzada—, són substancialment de *sang-ascendència*. La identitat cultural, que sí que s'al·lega explícitament, pot entendre's en el fons com a «demostració» d'aquella diferent ascendència. Cosa que encobreix una dinàmica que *racifica* allò ètnic i, per tant, també allò nacional, i és procliu al fet que les marcades diferències nosaltres-ells puguen emparar fonamentacions xenofòbico-racistes¹³.

¹⁰ No hem d'oblidar que les característiques ètniques no són coses naturals o eternes, sinó una construcció social i, per tant, ideològico-política.

¹¹ A banda de polemitzar sobre la «necessitat» de tal reificació per a l'existència d'un col·lectiu humà, i lluny de negar les diferències entre uns i altres col·lectius, pose en dubte l'*homogeneïtat intramurs d'aqueixa diferència*, de manera que a partir d'aquesta puguen advenir *per se* col·lectius humans d'autoidentitat ètnica o nacional.

¹² Té lloc així, el que autors com Laporta (1990) i de Lucas (1992) denominen una *translocació d'identitat*, o *falàcia lògica de la divisió*, mitjançant la qual els individus ja sols es reconeixen gràcies als trets col·lectius, i per la qual s'entén que els atributs suposats d'aqueix col·lectiu són aplicables invariablement a tots els seus integrants (atribució a cada membre d'allò que es predica del grup).

¹³ Des d'aquesta consideració he adduït que tot nacionalisme considerat com a fi en si mateix, tendeix a ser reaccionari més prompte o més tard; mentre que com a mitjà per aconseguir certes condicions d'igualtat i respecte*, pot ser sempre defensable.

Per la seua banda els Estats no deixen de reproduir també els mateixos perills i amenaces, ja que generalment han pretès, des de la seua mateixa formació, fer de la població que va quedar emmarcada en les seues fronteres una sola *entitat* d'ascendència i cultura en l'esdevenir històric (procés al qual he denominat *reentnificació*, però que podríem anomenar també *nacionalització vertical*) mantenint, reforçant o promovent com a *vital* la distinció entre nacionals («som com una gran família») i no-nacionals (a costa de l'encobriment o la submissió d'intradiferències, com les de classe, camp-ciutat, de qualificació, gènere, etc.)¹⁴.

L'accentuació d'aquestes intervencions estatals es presenta més pròxima, encara que menys *visible*, segons es completa el procés de globalització mundial del sistema capitalista, s'experimenta la macroampliació dels espais econòmics i polítics, i la forma Estat passa a adquirir, per tant, proporcions astronòmiques (d'índole multiestatal). Tot això, a més, fa en aparença anacrònica l'antiga construcció ètnico-nacional. Tanmateix, com en herètica obstinació, els fets diaris s'entesten a evidenciar-ne la persistència. Intentaré exposar certs arguments explicatius, després de realitzar algunes breus reflexions sobre el projecte de construcció europea.

2. La macroestructura Europa

Als països occidentals, immersos en una fase de «capitalisme organitzat», s'està produint una reorientació del paper estatal, mitjançant la qual els esforços de l'Estat del benestar se centren fonamentalment a garantir la producció —val a dir, l'oferta—, al mateix temps que «remercantilitza administrativament l'organització del malestar en la demanda» (Iluny, precisament, de la dedicació dels seus principals esforços a fer possible la

---

*Condicions que no sols s'han de manifestar respecte a l'exterior —interètnicament o internacionalment—, sinó amb igual raó a l'interior —intraètnicament o intranacionalment. Altrament estarem reproduint la desigualtat i l'explotació d'uns éssers humans per altres sota diferents noms i banderes.

¹⁴ Aquests raonaments són profundament abordats per Balibar (1991). Atès el seu tenor, considere que l'Estat modern també desafia el concepte de *nació política* (multicultural) provinent, almenys en la seua inspiració teòrica, de la Revolució Francesa. Alguns autors peninsulars, com Blas Guerrero (1984) i Herranz (1992), emparant-se en la tradicional divisió de Meinecke, s'han servit de la distinció de *nació política* (basada en la universalitat de la ciutadania i la llei), per enfrontar-la a la de caràcter ètnic, que anomenarien *nació cultural* (que és la que rep fonamentalment, sota els seus pressupòsits, les acusacions d'intolerància, xovinisme, irracionalitat, fonamentalisme, etc., enfront de la «racionalitat» i el «sentit democràtic» de l'anterior, inspirada per l'Estat).

La interpretació marxista més sòlida sobre això, considera que dins de l'Estat actual («burgès») la *ciutadania* és una coartada que amaga relacions de dominació i explotació classistes (i de dominació d'uns grups ètnics sobre altres).

demanda, que foren propis de la fase anterior —on va adquirir el nom de *benestar*—. Com a fruit d'això, es produeix un creixent compromís de l'Estat amb el funcionament del capitalisme en si¹⁵.

Per això mateix, l'Estat ha de realitzar grans esforços per anar ensems amb el fort procés d'internacionalització de l'economia, i els abans poderosos «Estats-nació» es veuen avui empesos a:

constituir organitzacions polítiques més àmplies que eliminen barreres a la lliure circulació de la força de treball, els capitals i les mercaderies, que tinguin capacitat per reunir els recursos econòmics necessaris per als elevadíssims nivells d'inversió precisos en l'actualitat per poder competir amb altres potències capitalistes (Rodríguez Guerra, 1992: 114).

Tot això implica, d'una banda, una cada vegada més urgent tendència a la creació d'«Estats-pluriestats» en el que hom anomena «centre» del sistema. Aquestes organitzacions es mostren avui com les úniques capaces de mantenir amb certa efectivitat les tasques de regulació que realitzés l'*uni-Estat*, no sols per poder controlar en alguna mesura les grans empreses multinacionals, sinó a conseqüència igualment de les pròpies necessitats d'aquestes, que precisen de mercats cada vegada més àmplis i integrats.

Mentre que —i precisament per les mateixes raons però amb aplicació o funcionament invers— per a la «perifèria» del sistema («Tercer Món») s'ha anat facilitant fins avui la fragmentació estatal-nacional, amb la proliferació de petits estats pretesament sobirans¹⁶.

Si acceptem, aleshores, que darrere de les iniciatives de les modernes macroformacions desenvolupades, predominen de manera substancial raons

¹⁵ D'aquesta manera, com diu Rodríguez Guerra (1992: 114) —a qui seguisc en aquests comentaris, i de qui he pres també l'expressió «capitalisme organitzat», perquè em sembla més convincent que altres que s'hi han atorgat—, «que les empreses invertisquen, que es modernitzen, s'establisquen ací o allí, que les empreses guanyen diners, en definitiva, està passant a ser responsabilitat tant de l'Estat com de les empreses». Sobre la segona part d'aquests continguts, el tractament i fins i tot la repressió de la demanda (i de la no-demanda), és recomanable consultar el seu treball.

¹⁶ Hobsbawm ho plateja així: «L'estratègia òptima per a una economia neocolonial instrumentada mitjançant multinacionals és precisament aquella en què el nombre d'estats oficialment sobirans siga màxim i la seua dimensió i potència mitjana —és a dir, la seua capacitat efectiva per imposar les condicions sota les quals els països estrangers i el capital estranger hi hauran d'operar— siguen mínimes. Fins i tot als anys vint, les autèntiques repúbliques bananeres foren les petites (Nicaragua, diguem-ne, més aviat que Colòmbia). I als nostres dies és evident que els Estats Units o el Japó i les seues companyies preferirien tractar amb Alberta abans que amb el Canadà i amb Austràlia Occidental abans que amb Austràlia, quan es tracta d'arribar a acords econòmics». Citat en Blas Guerrero (1984: 99). Pel que fa a la microfragmentació en general del «Tercer Món», és convenient seguir Wallerstein (1991), o al mateix Meillassoux (1979), per contrastar la funcionalitat que les distintes adscripcions ètniques, nacionals i racials tenen per al sistema-món capitalista actual, encara que no haja estat el seu creador. Concretament, quant a la fomentació i/o sosteniment des de l'exterior del tribalisme africà, per exemple, és il·lustratiu el treball d'Oquendo (1990).

d'acumulació econòmica i de poder, estarem millor situats per entendre què hi ha al darrere i com s'està portant a terme el projecte Europa.

Aquest es decanta fonamentalment com un projecte insolidari (els únics passos fàctics del qual s'encaminen a l'establiment d'un espai econòmic) en els seus dos vessants:

a) Intern. Els països més pobres es veuen més perjudicats per falta de mecanismes, eficaces o reals, de cohesió. Mentre no s'hi habilita un pressupost i una hisenda comuns, la «llibertat» d'intercanvis econòmics perjudicarà a qui ja parteix d'una situació de desavantatge. Tanmateix, tots els països intentaran augmentar la seua *competitivitat* (nova paraula *talismà* del sistema econòmic capitalista) a costa de reduir els costos salarials i disminuir la despesa pública per controlar la inflació. Els resultats ja produïts són una «deflació estructural», degradació ambiental, reconversió industrial, reducció de salaris i comiats, sobretot per als països més pobres de la Unió; i «flexibilitzacions» de plantilles i destrucció progressiva del contrapoder dels treballadors i de les seues organitzacions, amb semblant incidència per a la generalitat dels països membres. Sota aquest projecte, «els instruments inspirats en l'objectiu de solidaritat (rebatejada com a «cohesió» als efectes escaients), que haurien de preparar els programes de convergència econòmica, queden atrapats en procediments paralitzants i les possibles decisions queden, al capdavall, desarticulades» (Castellina, 1992: 81)¹⁷.

b) Extern. On s'ha produït fins ara un èmfasi major del proteccionisme econòmic (n'hi ha prou amb l'exemple dels aranzels i de les subvencions agràries) i social (i podríem anomenar a títol de recordatori les proliferants «lleis d'immigració i estrangeria») enfront del «Tercer Món». Alhora que es desenvolupa, novament, una major intromissió política i militar en aqueix mateix *món subdesenvolupat*, i una accentuació i sofisticació de la seua explotació econòmica¹⁸.

¹⁷ Per aprofundir les repercussions col·lectives de la construcció de la Unió Europea, cosa que excedeix les possibilitats d'aquest treball, remet a VV. AA.-Izquierda Unida (1992). Pel que fa a Espanya, fins ara el resultat de la seua adhesió a la CEE ha deixat un saldo bastant negatiu, «com a conseqüència de l'efecte combinat de la liberalització comercial del procés d'integració, l'empitjorament de la relació de preus d'intercanvi (no aliè a dit procés) i el manteniment d'un nivell tipus de canvi que sobrevalora la pesseta amb l'objectiu de contenir la inflació i contribuir a la liberalització comercial» Fonseca (1993: 12). Resulta interessant consultar aquest treball per a majors detalls sobre les repercussions econòmiques per a Espanya de l'esmentada adhesió.

També és important fer observar que en el tractat de la CEE, al qual sembla que es redueix i s'adapta la noció d'Europa, no existia —ni avui existeix en el de la Unió Europea— cap article ni menció formal a la igualtat sobirana dels seus integrants, i de fet així es demostra fàcticament. Per exemple, en la votació del Consell de Ministres queda establert que mentre que alguns països membres —els més «grans»— tenen cada un 10 vots, altres solament en tenen 3.

¹⁸ Si ens referim a l'aspecte militar, i per oferir dades d'un únic país europeu, pot tenir-se en compte que hi ha tropes franceses desplegades a Còrsega, Senegal, Costa d'Ivori, Gabon, Djibouti, República Centrafricana, el Zaire, Antíbol, Guyana i el Pacífic, coadjuvant, en molts casos, al manteniment o a l'establiment de règims en realitat molt poc «democràtics». No comptem ací altres forces militars com les britàniques, o les intervencions militars directes d'altres països al Tercer Món, sols en les dues últimes dècades. Sí que m'agradaria, però, fer reflexionar sobre el creixent control que de l'ONU fan un reduït nombre de països «occidentals», que els està servant com a «justificació» del seu intervencionisme militar (juntament amb devastadors i inhumans bloquejos polític-econòmics), i també de legitimació per al control i recomposició de determinades zones estratègiques (vegeu el flagrant cas de l'Orient Mitjà i la destrucció de l'Iraq).

En aquest projecte europeu a penes es dóna l'elaboració de les competències d'un parlament —que s'escapa al control popular—, mentre que s'accentuen les d'un banc central —a imatge i semblança del Bundesbank—, que no té un control polític-parlamentari, i que serà, per tant, l'autèntic «dictador» de la política econòmica i monetària de cada un dels estats membres.

Tot això emparat en un secular eurocentrisme, que pretèn avui autojustificar-se mitjançant l'apel·lació a la *democràcia* i als *Drets Humans*, concebuts a la manera occidental, i suposadament exportables a la resta del món¹⁹. Al temps que de nou «Europa» es presta a tancar les portes a aquesta «resta del món» no desenvolupat, i a estigmatitzar-lo i marginar-lo en el seu propi interior²⁰, mostrant-se com el que és, *un nou procés d'internacionalització del capital*.

Quant al vessant econòmic en si, caldria esmentar les pròpies dades de la Direcció General d'Informació de la Comissió de les Comunitats Europees, en què reconeix en l'informe de 1984 —*El diàleg Europa-Sud*— que per cada ecu donat al Tercer Món en concepte d'«ajuda» o «cooperació», n'extreia 10. Però és més descoratjadora encara la justificació que en fa a la pàgina 15: «Mentre Europa obté multiplicat per 10 el que ha invertit inicialment, els Estats Units multiplica la seua inversió per 15, el Japó la multiplica per 21 [...]. Per consegüent, l'Europa comunitària no té cap raó per avergonyir-se de la seua actitud tenint en compte la feroç batalla econòmica que té lloc en el camp internacional». Esborronador.

No pot estranyar, per això, que des de la «perifèria» del sistema s'haja titllat el projecte europeu de «neocolonialisme col·lectiu». Zuaznábar (1990).

¹⁹ Com és ben sabut, els *drets* i el relatiu «benestar» i nivells de consum d'àmplies capes de les poblacions europees, com també dels països desenvolupats en general, es van deure fonamentalment a: 1. L'exploració, de primer colonial i després neocolonial (amb la implantació o delegació de ferries dictadures locals aïllades) de la resta del planeta, cosa que va permetre disposar de part del gran superàvit per «accedir» i donar certa satisfacció a les demandes de les poblacions treballadores del Primer Món. 2. El trepidant augment de la productivitat-rendibilitat del treball en el Primer Món (el qual també és creditor de la massiva incorporació de primeres matèries del Tercer), que ha fet possible, entre altres grans avantatges, l'increment de l'«oferta» de benestar de les seues institucions estatals.

Tot això ha coadjuvat a la realització de pactes socials de distint abast, mitjançant els quals s'ha pogut aconseguir la regulació i «institucionalització» del conflicte intramurs del «món desenvolupat», i fins i tot el suport de grans sectors de la seua població per a la persistència i accentuació de l'exploració neoliberal-neoimperialista. Per això ara que l'Estat del benestar s'esquerda en les seues funcions distributives, en el «centre», aquests mateixos sectors poblacionals comencen a veure cada vegada amb més recel (racisme) les poblacions de la «perifèria» —com a competidores de les seues ja no tan sòlides garanties.

D'altra banda, resultaria molt llarg de tractar en aquestes línies, com Europa, gràcies entre altres raons al seu neocolonialisme i neoimperialisme, ha treballat en el pla real, contra l'extensió dels Drets Humans i la democràcia per a la resta de la població mundial, impedit en molts casos els Drets Humans col·lectius (a la vida, a l'educació, a la salut, etc.) que tan àrduament havien aconseguit altres pobles. Vegeu, sobre això, les transcripcions de la Conferència Internacional sobre Drets Humans, que va tenir lloc a Viena el 1993.

²⁰ ¿De quins drets gaudeixen els immigrants que arriben ací en busca de treball (i encara fan una funció econòmica important per a les societats europees)?: sovint ni tan sols del de presumpció d'innocència quan es tracta d'expulsar-los.

Lucas, en un bon treball que refereix per a Europa molts dels punts que ací estem tractant, remarca la «infracondició jurídica de l'estranger» (1992: 64), segons la terminologia que apareix en l'estudi que sobre els aspectes jurídics del tracte als immigrants ha realitzat López Garrido (1990).

3. Contraconstruccions i desconstruccions identitàries

Tanmateix, tot procés de construcció polític-social conté resistències, més accentuades com major és la pretensió d'abast d'aquell, i com més implica a les identitats «bàsiques» dels individus. Intentaré expressar esquemàticament algun dels factors que treballen per la contraconstrucció, o bé desconstrucció, d'aquests tipus de processos, i que refermen la permanència d'allò ètnico-nacional o fins i tot la seua reactivació (per més que ni l'una ni l'altra transcorren sempre en detriment d'aquelles més dinàmiques).

En primer lloc, qualsevol macroformació del tipus *Unió Europea*, implica processos de penetració de territoris i poblacions mitjançant una pretesa coherent xarxa d'institucions, les quals s'estenen per nombroses dimensions de la realitat local i arriben a coordinar la distribució i l'accés a recursos bàsics. La seua sedimentació en el temps, com també les seues actuacions, són altament susceptibles de generar discrepàncies, greuges comparatius, injustícies i desigualtats més o menys estructurals i, el que és més important, són percebudes com emanades d'un poder aliè, cosa que redundarà en l'activació de les reaccions contrainstitucionals, val a dir, *contramacroidentitàries*.

L'Estat, per regular i intervenir en la vida dels «seus» ciutadans, ha hagut de legitimitzar-se servint-se, entre altres mitjans, de la *raó nacional*, ço és, del pretès *caràcter nacional* d'aquells ciutadans. Precisament per això, la construcció nació es resisteix a la intervenció macroestatal a mesura que aquesta creix en els aspectes polítics, econòmics, socials i fins i tot individuals. Com Grillo suggereix, si tot Estat-nació conté els propis mecanismes d'autodestrucció (com els *cleavages* regionals, perifèrics, o les persistències de classe, etc.), les institucions que intenten conformar-se a partir d'aquesta construcció, els heretaran (es pot hipotetitzar que amplificats). I «no hi ha cap raó per suposar que tindran més èxit a resoldre'ls» (1980: 26). El factor nacional-estatal resulta així procliu a entrar en contradicció amb el projecte estatal, en la nova versió del «macro» o del «pluri» Estat. I no és il·lògic pensar que tendisca a servir com a agafador argumental bàsic de projectes contramacroidentitaris, accentuant-se alhora el propi protagonisme nacional heretat de l'uni-Estat.

De fet, el mateix procés que està intentant generar avui sentiments de pertinença macronacional a Europa, activat, tant des de les grans instàncies de poder, com des de les intermèdies i gran part de les locals, porta en si mateix els gèrmens reactius de noves fragmentacions nacionals i fins i tot micronacionals, dispars o oposades les unes a les altres. Una vegada que s'ha activat el mecanisme de la conscienciació-adscripció nacional, qualsevol —amb

els mitjans apropiats— pot utilitzar-lo segons les pròpies pretensions (com de fet s'ha demostrat al llarg dels dos últims segles a Europa)²¹.

En aquest sentit, no es pot oblidar que tal procés *macronacional* es veu forçat a lluitar contra etnificacions mil·lenàries i nacionalitzacions que l'avantatgen en segles de maduració, i que han generat en molts casos marcades delimitacions i oposicions entre si.

Hem de considerar també la pròpia i demostrada resistència a qualsevol forma d'homogeneïtzació i de globalització dels àmbits de referència de la qual ha fet gala el gènere humà²², especialment quan aquelles, lluny de comportar al mateix temps anivellacions sòcio-econòmiques o polítiques, faciliten i «justifiquen» l'explotació d'uns per altres, o el domini d'altres sobre uns. La reivindicació distintiva pot ser, en aquesta situació, una manera de reclamar un altre repartiment de la riquesa, o un millor accés als bens.

Les reestructuracions macroeconòmiques que el sistema capitalista promou en el seu «centre» estan donant com a resultat, fins ara, una radicalització de les desigualtats entre les velles formacions uniestatals, i també al seu interior, amb la qual cosa les fragmentacions socials i identitàries²³ i la

²¹ Encara que ací no hi ha espai per desplegar aquest tema, quan parle d'activació o utilització de mecanismes identitaris, estic al·ludint a les classes dominants i a les intel·lectualitats que s'hi integren o s'hi associen, de qualsevol formació social, ja que són les úniques que poden tenir en algun moment els mitjans de difusió, les possibilitats de conscienciació i els mecanismes de socialització que facen possible tal empresa, almenys per a certs àmbits socioterritorials*. Una qüestió ben distinta és que les nacions ètniques enfrontades a l'interior dels diferents estats, poden veure el macroestat com a solucionador o fins i tot *impartidor* de justícia. Totes aquestes esperances quedarien dissipades, al meu parer, en el cas més que probable que el correlat buscant al macroestat siga la macronació (fer d'Europa una sola nació estatal: açò diferencia la macroestructura *Europa* de la que es pretèn construir a Amèrica del Nord —mitjançant ara el TLC— i al Pacífic, que no es veuen acompanyades per la recerca de la macronació).

*Tracte molt més àmpliament tot aquest assumpte en la meua tesi doctoral, *La trama de la identitat en el País Valencià. Un estudio de identidades colectivas*.

²² Sobre això, Gellner desplega una suggeridora hipòtesi els fonaments de la qual parteixen del Segon Principi de la Termodinàmica aplicada a la Teoria General de Sistemes. Segons aquest enfocament teòric —i dit en termes molt resumits— a la llarga en qualsevol sistema té lloc una tendència dels seus components a l'entropia, tendència que és frenada per la pròpia capacitat organitzativa d'aquests i el *tot* de què formen part (d'aquesta manera, la complexització es presenta com a necessària perquè qualsevol sistema *viu* sobrevisca). Doncs bé, per a Gellner, l'evolució social ha tendit a fomentar l'entropia interna dels individus en les distintes societats, és a dir, a indiferenciar-los d'alguna manera en cada vegada espais sociopolítics més amplis, i que puguen circular i intercanviar-se àmpliament al seu interior gràcies a aqueixa mateixa *indiferenciació*. Enfront d'això, les distintes *cultures* humanes reaccionen oposant condicions i caràcters entropífugs, que es resisteixen a disseminar-se uniformement per la societat. Gellner (1988, esp. el cap. 6è).

²³ Els distints grups humans busquen ressituar-se o redefinir-se per optar per una millor situació respecte als altres o no veure disminuïdes al mínim les seues possibilitats. Els reagrupaments ètnics i els tensionaments nacionals són, així, susceptibles d'accentuar-se. I no solament per estellar les velles formacions. Les nacions ètniques reemprenen també la persecució del seu engrandiment, precisament pel que fa a la mateixa dinàmica exposada. En una determinada àrea europea ens trobem amb 5 d'aquests

competència (-*competitivitat*) de les distintes formacions resultants per «fer un lloc» en la macroestructura, poden continuar accentuant-se, com fatalment ens recorda la quotidianitat de la «nostra» Europa.

4. Quines altres identitats o construccions socio-identitàries?

Confie que els diferents punts exposats hagen pogut orientar almenys com en el sistema-món actual és possible que es desenvolupen alhora dues tendències processuals aparentment contradictòries: la globalització de les estructures econòmiques i de les formacions supraestructurals d'una banda, i l'arrelament i intensificació dels particularismes, i fins i tot microparticularismes, d'una altra.

Davant les contínues dinàmiques de tensió, soccavadores de distints projectes macrocol·lectius, s'han realitzat en els últims anys esforços teòrics i programàtics sobre les possibilitats de transcendir el substrat ètnic i la *nacionalització* que durant segles ha imposat l'uni-Estat.

Així, des de l'antropologia, com des de la sociologia o la filosofia (i fins i tot des de la psicoanàlisi²⁴), s'han abordat nombroses perspectives i plantejaments sobre aquesta qüestió: des de l'atenció a les possibilitats fàctiques i als constrenyiments de molt diversa índole pròpia d'aquelles primeres dues ciències socials²⁵, fins a la reflexió més abstracta sobre els supòsits *universals* que podrien ser proposats, o sobre la mateixa possibilitat que tals *reguladors* poguessen existir, que ha caracteritzat especialment l'elaboració filosòfica, per cert molt prolíxa sobre aquest tema.

Podríem escollir com a referència d'aquesta última, per exemple, l'aportació de Finkelkraut (1988) el qual, parafrasejant Montaigne, ens parla de desfer «mitjançant l'aprenentatge del dubte, l'adhesió espontània de l'ésser al seu entorn natural», per a la qual cosa acaba proposant una «identitat multinacional». En aquest context s'emmarquen també les propostes de Habermas sobre la possibilitat de treballar per *identitats postnacionals*. Aquestes estarien

---

grans projectes nacionals: el Gran Eslavisme (suscitat per l'actual Rússia), la Gran Sèrbia, la Gran Grècia i la Gran Turquia, tots aquests juntament amb el tremend nucli de força expansiva que representa de nou la Gran Alemanya. Les polítiques d'exclusió, expansió i annexió de tots (Turquia és potser al costat d'Alemanya la que està fent passes més sòlides a mitjà termini) arriben amb cada vegada major freqüència a la nostra oïda, i representen una «bomba de relotgeria» de conseqüències que es poden predir, com el sociòleg Galtung ens adverteix.

²⁴ És interessant seguir, per exemple, en aquesta disciplina, el debat que manté Erikson (1990) entorn de la possibilitat d'una *identitat universal*.

²⁵ Així, per exemple, l'èmfasi sobre la possible formació de societats postmodernes —de les quals és pot suposar que haurien de concebre identitats de la mateixa índole (*identitats postmodernes*)— que hi ha en les formulacions de Tyriakian (1989).

basades en un suposat drets de ciutadania universals, com universals també haurien de ser els principis democràtics. A partir d'ací —ens argumenta aquest autor— hauríem de problematitzar les nostres pròpies tradicions, com també la nostra continuïtat amb una determinada identitat col·lectiva²⁶, no per llançar-la contra nosaltres, sinó per garbellar i *elegir* per on i cap a on volem continuar-la, sempre sota el supòsit de l'universalisme («*es relativitza la pròpia forma d'existència atenent les pretensions legítimes de les altres formes de vida*» (Habermas, 1989:117)).

Des de plantejaments vinculats a l'ecologia política, Toledo insisteix que el *tensionador* que faça possible noves relacions identitàries ha de passar per una *identitat d'espècie* que, al seu parer, «està sorgint com a conseqüència, tant dels processos de globalització dels trets humans, com de l'amenaça, conseqüència contradictòria del que s'ha dit abans, que plana mitjançant la crisi ecològica del planeta» (1990: 12)²⁷.

Els *universals* que imprescindiblement han d'acompanyar un *tensionador* comú de tals característiques són aquells que encaminen cap a la supressió de les relacions d'explotació i treball alienat, com també de les relacions de dominació, intracomunitàries o extra comunitàries, d'una banda; i també, i no menys important, la supressió de les relacions d'explotació ambiental. Sols d'aquesta manera estariem fixant les bases estructurals per al compliment d'uns Drets Humans que no acabaran en la mera formulació política, sinó que inclouran també el component econòmic-ecològic.

Ara bé, si acceptem, com s'ha dit, que qualsevol identitat, siga col·lectiva o individual, és en si un procés dialèctic, que interactua amb factors sòcio-

²⁶ Diu Habermas parlant de l'antiga RFA, i dels camps de concentració com el d'Auschwitz (1989: 114): «Des d'aleshores ja no és possible una vida conscient sense desconfiar de tota continuïtat que s'afirme inqüestionadament i que pretenga també extraure la pròpia validesa d'aqueix caràcter inqüestionat». Orientació diametralment oposada a la d'un altre filòsof compatriota seu, Heidegger el qual, des de la seua defensa del nacionalisme alemany, afirmava que la tradició «ens allibera de pensar en allò pensat» (1988: 97).

²⁷ La globalització d'allò humà a què al·ludeix aquest autor, és al mateix temps sinònima, segons ell, de «l'aprehensió i socialització de l'espai planetari, és, doncs, ja un procés que obliga repensar-ho tot: política, economia, cultura, diplomàcia, educació, estils de vida» (1990: 12).

Tal identitat d'espècie, fragmentada en infinitat de parts distintives i alhora equivalents, comportaria una autèntica revolució de la humanitat, en superar les «consciències de subespècie» (Erikson, 1990) en què continuem ancorats. El mateix Erikson (1990) anomenà aquella consciència d'espècie, «consciència universal». Per la seua banda, García, dins de l'àmbit polític ecologista valencià, reflexiona sobre la possibilitat de construir un criteri d'adscripció nacional sense identitat cultural. «En la cultura urbana tardocapitalista, estructurada per la repetició i la diferència, els actes d'identificació són contextuats, relatius a una xarxa de conflictes que produeix múltiples posicionaments. Si em pregunten, per exemple, què opine de l'avortament no puc contestar dient-ne: 'sóc valencià'». I unes ratlles més avant emfatitza que «en un planeta irreversiblement interrelacionat, el llenguatge de la sobirania sona cada volta més fossilitzat» (1987: 27).

històrics, econòmico-polítics i fins i tot ecològics, convindrem que qualsevol possible novoidentitat necessita un nou suport sòcio-estructural. El desenvolupament *real* d'aquestes propostes comporta necessàriament la transformació de les relacions socials de producció a l'interior del que avui és cada *nació*, i en conjunt un canvi radical de sistema-món, en la mesura que la primacia mundial del mode de producció capitalista és incompatible amb aquells desenvolupaments sòcio-identitaris.

D'ací que alguns dels esmentats autors s'hagen preguntat per l'actual sentit de les identitats ètniques i nacionals. Si es tracta d'anivellar les oportunitats globals i l'accés als recursos dels distints grups humans, aquelles identitats poden motivar cohesió i accions col·lectives que assolisquen «racionalitat» des del punt de vista dels grups explotats o en inferioritat de condicions²⁸. ¿Però la tindria igualment si considerem tal anivellament d'oportunitats i de disponibilitat de recursos intragrupalment, o si atenguéssim de manera global (planetària) la satisfacció de les necessitats dels éssers humans?

D'aquestes consideracions es desprèn també l'interrogant de si són aquelles avui realment les identitats importants i decisives, especialment quan són considerades com a fi últim. Sobretot, de la mateixa manera, quan tractem problemes com l'atur, la subcol·locació, la inflació, l'infrahabitatge, la pèrdua de poder adquisitiu, la deterioració ambiental, etc. El dubte apareix, així mateix, en enfrontar les identitats ètnico-nacionals a altres nivells d'integració identitària, com el professional —o el d'habilitat o coneixement tècnic—, el que pot proporcionar l'estatus, i el de classe²⁹, etc.

5. La persistència del factor ètnico-nacional

Malgrat que des de la constitució de l'«Estat democràtic» s'ha insistit sobre la desaparició dels *trets ètnics*, i amb el macroestat es predica i s'entreu ja fins i tot la fi de la *nació*, les categoritzacions i *realitats* ètniques i ètnico-nacionals, a més de les nacional-estatals, no sols es resisteixen a desaparèixer, sinó que per moments sembla que adquireixen major relleu i protagonisme mundial. Hem recollit algunes de les explicacions de la seua congruència amb el sistema capitalista internacional, però seria bo que tinguéssim en compte

²⁸ No contem ací la tasca d'«autojustificació» que compleixen per als qui es beneficien en la relació de desigualtat.

²⁹ En aquest sentit no podem deixar de tenir en compte que allò ètnic va ser construït per mantenir i legitimar les diferències econòmiques i de caràcter ecològic o infraestructural, entre els grups humans. Mentre que la definició de *classe* (o la construcció de la seua consciència) sorgeix històricament per transcendir-les.

algunes altres consideracions, com és el fet que les pròpies distincions materials entre segments poblacionals siguin utilitzades ètnicament. Martínez Veiga (1981) fa referència a tres aspectes d'aquesta relació:

- a) la diferenciació funciona per regular la competició pels recursos;
- b) els recursos no estan distribuïts de la mateixa manera en un entorn determinat;
- c) com més diverses siguin les adaptacions comportamentals per a l'obtenció de recursos, més accentuada serà la diferenciació de les poblacions.

A partir d'ací ens recorda que l'ètnicitat és al cap i a la fi, «una forma d'organitzar la diferència», i si jutgem pels resultats, diríem que bastant eficaç.

Aquestes mateixes distincions ètniques poden transformar-se en nacionals (fins i tot per a la diferència de renda per càpita es donen «explicacions» *nacionals*, com també per a «la major industriositat d'una nació» o per al fet que hi haja més automòbils o més patents tecnològiques, es controle més mercats o més recursos mundials, etc.), justificant el domini d'unes nacions sobre altres, o en qualsevol cas la lluita entre si per assolir les posicions estructurals més favorables dins del sistema-mundial.

En resum, entenc, com Brass (1991), que els trets ètnics i nacionals persistiran sempre que la pugna pels recursos i el diferent accés a aquests, les relacions de poder o la divisió del treball, etc. puguin ser traçades ètnicament (d'acord amb distincions fenotípiques i «culturals»). Com existirà qualsevol categoria objectiva que tinga una utilitat i una traducció materials (desigualtàriament) diferencials. I hem de tenir present, en aquest sentit, que un grup ètnic pot ser, segons les circumstàncies, des d'un grup d'interès o pressió (com els jueus als Estats Units), fins a una classe social (els negres a Sudàfrica) o una societat sencera (txecs i eslovacs a l'antiga Txecoslovàquia)³⁰, i que el pas cap a allò nacional és un fenomen suscepti-

³⁰ Entre els autors que s'han ocupat conscienciosament del tema, Nagel (1989) ha remarcat els factors que en el món actual contribueixen a la pervivència o reactivació de les característiques ètniques: 1. Sempre que les fronteres ètniques definides coincidisquen amb les del territori en el qual realment habita un determinat grup ètnic, s'hi accentuarà l'endogàmia i la preeminència de la identitat ètnica. 2. Sempre que l'accés a llocs de treball, mercats i recursos estiga organitzat sobre línies ètniques. 3. En la mesura que la distribució dels recursos polítics i la disponibilitat d'accés a la política estiguen organitzats d'acord amb l'ètnicitat. 4. Quan mitjançant la rivalitat internacional els estats externs proporcionen reconeixement i recursos als grups ètnics nacionals.

Per al cas de les activacions ètniques o etnoregionals espanyoles es recomanable consultar l'obra de Moreno (1992) i Giner i Moreno (1990). També és molt suggeridora pel que fa a aquest tema en un nivell de major generalitat, l'aportació de Smith: «Transcending ethnicity?», en Smith (1991). Com també el documentat treball empíric de Roosens (1990) sobre el desenvolupament històric de la noció d'ètnicitat (seguit a través de comunitats ètniques del Canadà, el Zaire i Bèlgica), i com aquesta canvia d'acord amb interessos materials i relacions de dominació i, encara que ell no ho explicite així, d'exploació: en busca d'«estratègies avantatges».

ble de seguir moltes vies dependents de distintes relacions de força i poder. En el món actual agrupar-se ètnicament (o nacional) pot significar majors oportunitats en totes aquelles relacions o fins i tot la pròpia possibilitat de supervivència, encara que certament aquest procés tampoc haja estat fàcil ni exempt de contradiccions o rebuigs, no sols per erosionar amb massa freqüència «vells agrupaments de parentiu» (Gellner, 1988), sinó també per relegar sovint altres expressions identitàrio-col·lectives potser més representatives dels interessos *objectius* d'unes específiques unitats socials (com la *classe* o certes formes de *communitas*, etc.)³¹.

En qualsevol cas, és presumible que el grup ètnic o la nació van tenir més possibilitats de fer-se conscients i activistes, i per tant també de reunir protagonisme, quan les bretxes de desigualtat es van identificar al mateix temps amb diferències culturals ben *visibles* i es van transformar en «nacions-classe», que poden ser encara per molt de temps els més importants catalitzadors polítics³².

L'ésser humà ha buscat sempre punts on ancorar la diferenciació fets a partir de la immediatesa de les seues relacions d'existència, entre aquells que les comparteixen i amb ells. Si és cert, d'altra banda, que sols mitjançant la consecució d'aqueixa *diferenciació* o de l'assumpció d'una identitat distintiva es pot arribar a compartir uns certs nivells *d'universalitat*, el gran problema que es planteja avui a l'espècie humana és com aconseguir construccions socio-identitàries distintives que no impliquen desigual distribució dels recursos, ni la sobreexplotació d'aquests sols per uns pocs³³. Ens enfrontem, en

³¹ La raó de l'agrupació ètnica responia a la necessitat de cooperar amb altres en l'obtenció dels recursos per a la subsistència, o de fer-ho de la manera menys competitiva possible en front d'altres agrupaments. Però quan l'apropiació d'aquests recursos s'efectua obeint relacions de classe (en les societats capitalistes), allò ètnic (i nacional) serveix per justificar aquelles relacions a escala intrasocial i, fins a cert punt, «donar-hi consentiment». També justifica o indiferència davant l'explotació entre grups humans, tret quan es refereix a tot el grup propi, en conjunt, el que es troba en relació d'explotat o dominat: en aqueix cas l'agrupament ètnic (i nacional) pot mobilitzar l'acció anivelladora.

³² Segueix ací idees de Gellner (1988). Cosa semblant pot pretendre manifestar Connor (1989) en exposar que quan l'etnicitat s'uneix amb la legitimitat política, l'etnocràcia es converteix en una forma reconeguda de política. Qui sí que ho explicita és Davis quan es refereix a la dominació que patien els eslaus del centre i del sud-est d'Europa: «La divisió econòmica, o de classes, sovint corresponia a una divisió ètnica (nacionalitat); així succeïa quan els camperols eren d'origen eslau i els terratinents eren teutons, magiars o turcs. De vegades camperols i terratinents tenien un mateix origen; però quan no el tenien, 'era el problema nacional el que feia intolerable el problema econòmic'» (1975: 46). Associació d'idees ja antiga, si tenim en compte que la citació que l'autor posa entre cometes pertany a Engels.

³³ La urgència de la realitat planetària esperona en aquest sentit. Així ens ho recorda una de les més recents declaracions del Fons de les Nacions Unides per a la Població, lliure —com se sol dir— de sospites d'alarmisme o extremisme: «El decenni de 1990 és el 'decenni crític', deu anys durant els quals la comunitat mundial haurà d'enfrontar els desafiaments del creixement i la distribució de la població, la utilització dels recursos i la deterioració ambiental a gran escala. Les decisions ajornades i les mesures que no es prenguen durant aquest període tindran conseqüències devastadores per a les generacions del segle XXI. El que està en joc és l'habitabilitat del planeta [...] i ja queda molt poc de temps». Estevan (1992: 84-85).

definitiva, a la necessitat de *desconstruir* els camins esbrossats fins ara pel macroestat i la macronació, revisant profundament els substrats socio-identitaris que han fet possible l'un i l'altra.

BIBLIOGRAFIA

- AMBROSIUS, G. i W. H. HUBBARD (1992): *Historia social y económica de Europa en el siglo xx*. Madrid, Alianza Universidad.
- BALIBAR, E. (1991): «La forma nación: historia e ideología», en E. Balibar i I. Wallerstein, *Raza, Nación y Clase*, Madrid, Iepala.
- BLAS GUERRERO, A. DE (1984): *Nacionalismo e ideologías políticas contemporáneas*. Madrid, Espasa-Calpe.
- BRASS, P. (1991): *Ethnicity and nationalism*. Londres, Sage Publications.
- CASTELLINA, L. (1992): «Círculos dantescos en torno al Banco Federal», en *Mientras Tanto*, núm. 50, 77-89.
- CONNOR, W. (1989): «Democracia, etnocracia, y el estado multinacional moderno: paradojas y tensiones», en A. Pérez-Agote (ed.), *Sociología del Nacionalismo*. Bilbao, Universitat del País Basc-Govern Basc.
- DAVIS, H. B. (1975): *Nacionalismo y Socialismo*. Barcelona, Península.
- ERIKSON, E. (1990): *Identidad*. Madrid, Taurus Humanidades.
- ESTEVAN, A. (1992): «Adiós al Tercer Mundo», en *América Latina. Dominación y resistencia*. Madrid, Libre Pensamiento.
- FINKIELKRAUT, A. (1988): *La derrota del pensamiento*. Barcelona, Anagrama.
- FONSECA, J. (1993): «La integración resulta demasiado cara», en *Cuatro Semanas y Le Monde Diplomatique*, núm. 1, 12-13.
- GARCÍA, E. *et al* (1987): *Debat. Propostes nacionals per a un poble*. Oliva, CEIC Alfons el Vell.
- GELLNER, E. (1988): *Naciones y nacionalismo*. Madrid, Alianza Universidad.
- GINER, S i L. MORENO (1990): «Centro y periferia: la dimensión étnica de la sociedad española», en S. Giner (dir.) *España. Sociedad y Política*, Madrid, Espasa-Calpe.
- GRILLO, R. (ed.) (1980): *'Nation' and 'State' in Europe*. Londres, Academic Press Inc.
- HABERMAS, J. (1989): *Identidades nacionales y postnacionales*. Madrid, Tecnos.
- HEIDEGGER, M. (1988): *Identidad y diferencia*. Barcelona, Anthropos.
- HERRANZ, G. (1992): *La vigencia del nacionalismo*. Madrid, CIS, núm. 128
- LAPORTA, F. J. (1990): «La quimera del nacionalismo», en *Claves de la razón práctica*, núm. 14, 36-45.
- LÓPEZ GARRIDO, D. (1990): «El hecho inmigratorio en Europa y la crisis del modelo de protección jurídica del asilo y el refugio», en *Jueces para la Democracia*, núm. 10.
- LÓPEZ Y RIVAS, G. i A. CASTELLANOS (1992): *El debate de la nación*. Mèxic, Claves Latinoamericanas.
- LUCAS, J. DE (1992): *Europa: ¿convivir con la diferencia? Racismo, nacionalismo y derechos de las minorías*. Madrid, Tecnos.
- MEILLASSOUX, C. (1979): *Mujeres, graneros y capitales*. Madrid, Siglo XXI.
- MIRA, J. F. (1991): «Memoria breve de España, y sobre lenguas y culturas nacionales», en J. Prat, U. Martínez (*et. alt.*) (eds.) *Antropología de los pueblos de España*. Madrid, Taurus Universitaria.

- MORENO, L. (1992): *Concurrencia múltiple etnoterritorial en la España de las Autonomías*, Ponencia al IV Congreso Español de Sociología, Madrid, 1992.
- NAGEL, J. (1989): «La persistencia de la etnicidad. Aspectos nacionales e internacionales de los movimientos étnicos modernos», en *Sociología del Nacionalismo*. Bilbao, Univ. del País Basc-Govern Basc.
- OQUENDO, L. (1990): *El fenómeno tribal*. L'Havana, Academia.
- PIQUERAS, A. (1992): *De la clase al nacionalismo, ¿de la etnia a la raza?. La argumentación circular de la identidad y el proceso de diferenciación desigualitaria*. Comunicació al IV Congreso Español de Sociología, Madrid, 1992.
- RODRÍGUEZ GUERRA, J. (1992): «Paradojas de la 'crisis' del Estado de bienestar», en *Revista Internacional de Sociología*, núm. 1, Tercera época. CSIC, 101-127.
- RODRÍGUEZ UGARTE, J. J. (1992): «Reflexiones sobre el racismo y la xenofobia», en *Tiempo de Paz*, núm. 23, 20-27.
- ROOSENS, E. E. (1990): *Creating ethnicity*. Newbury Park, Sage Publications.
- SMITH, A. D. (1991): *The ethnics origins of nations*. Oxford, Blackwell.
- TOLEDO, V. (1990): «Modernidad y Ecología. La nueva crisis planetaria», en *Ecología Política*, núm.3., 9-22
- TYRIAKIAN, E. (1989): «Nacionalismo, Modernidad y Sociología», en *Sociología del Nacionalismo*. Bilbao, Univ. del País Basc-Govern Basc.
- VV. AA.- IU (1992): *La izquierda y Europa. Una aproximación crítica al tratado de Maastricht*. Madrid, Catarata.
- WALLERSTEIN, I. (1987): *El moderno sistema mundial*. Madrid, Siglo XXI
- (1991): «La construcción de los pueblos: racismo, nacionalismo, etnicidad», en I. Wallerstein i E. Balibar: *Raza, Nación y Clase*. Madrid, Iepala.
- ZUAZNÁBAR, I. (1990): *La Comunidad Económica Europea. Neocolonialismo Colectivo*. L'Havana, Editorial de Ciencias Sociales.